

Bakos István

Memento: Teleki Pál halálának 70. évfordulója

A múlt század kiemelkedő magyar államférfíja, a tudós Teleki Pál halálának 70. évfordulója alkalmából köszöntöm az olvasót. 2011. április 1-jén, pénteken, a Polgárok Házában – a Nemzeti Fórum Kölcsey Köre által rendezett emlékestén – *Lezsák Sándor, Bíró Zoltán, Csirpák Lilli, Konrád Sutarski, Rieger Tibor* és a műsorvezető *Horváth Béla* társaságában már szóltam Teleki Pálról. Erről a Magyar Hírlap érdemi tudósítást közölt, a párizsi Katolikus Misszió megemlékezéséről híryanag volt a médiában, de ezen kívül alig esett szó Teleki Pál haláláról. A hálatlan honi közélet és a nemtörődömség arra késztet, hogy időszerűségére figyelmeztessenek. Teleki Pál a híres családjának egyetlen gyermeke volt, aki különösen gondos nevelést kapott. Tanulmányait a budapesti piarista gimnáziumban, a pesti egyetemen (és Magyaróváron is) folytatta, ahol a természettudományok keltették fel érdeklődését. Utazásai során bejárta egész Európát. Kimagasló alkotása a földrajz terén „Magyarország néprajzi térképe a népsűrűség alapján”. Térképe a trianoni béketárgyalások idején készült és „carte rouge” (vörös térkép) néven ismeretes a nemzetközi szakirodalomban. Emlékezzünk rá, mert nagy szükségünk volna ma is hasonló karakterű példaemberekre, aki „...*arisztokrata volt, de modern, népbarát érzületű egész szellemi alkatában. Előtte minden társadalmi réteg egyenlő volt főnemes, köznép, úr vagy paraszt, kereskedő vagy földművelő. Nem ismert társadalmi hierarchiát. Szemében a nemzet vezető rétege nem a kormányzással, parancsolással foglalkozókat jelentette, hanem mindazokat, akik bármilyen kis helyen és beosztásban is, a maguk munkájával és elsősorban példaadásával tudják honfitársaikat vezetni.*” Sorsfordító időkben kétszer is – a trianoni békediktátum után és a II. világháború kezdetén –, kormányfői szerepre szólította a haza, bár hajlama és szándéka szerint inkább maradt volna a civil társadalom közszolgálatában a tudós patrióta.

Teleki Pál 1920. július 19-én egy halálra ítélt ország miniszterelnöke lett. A sors kegyetlen fintora, hogy így neki kellett elfogadtatnia a parlamenttel a trianoni békeszerződést, ami miatt már november 13-án vádindítványt tett önmaga ellen az Országgyűlésben. A megalázott, megcsonkított és szétesett államban igen nagy szükség volt Teleki nemzetfeltű erélyére, határozott tetteire. A kormányzat és az államhatalom megszilárdítását, az anarchikus állapotok felszámolását, a jogbiztonság és a normális közélet megteremtését, a gazdaság serkentését tűzte ki célul, mivel a maradék ország elemi léte, fennmaradása forgott kockán. 1921-ben fogadtatta el „az állami és társadalmi rend hatékonyabb védelméről” szóló 3. törvénycikket, amely nemcsak a kommunista pártot kényszerítette illegálisba, de a

szélsőjobboldal és a volt különítményesek ellen is felhasználható volt. Feloszlatta a tisztí különítményeket, felfüggesztette az Ébredő Magyarok Egyesületének működését. A kommun terrorja és az országvesztés miatti bűnbakkereső antiszemita közhangulatot a kormány – a felsőoktatásban továbbtanulók esélyegyenlőségét növelő – „*numerus clausus*” törvénnyel mérsékelte. Amikor emiatt antiszemizmussal vádolták, így válaszolt: *„Én a legteljesebb tisztelettel és elismeréssel vagyok a zsidóság kiváló kvalitásai iránt, semmiképp nem kívánom azt visszaszorítani, nem vagyok antiszemita ebben az értelemben; absolute tisztelem személyesen és tisztelem csoportosan a zsidóságot... Csak helyet kérünk magunknak is, arányszámnaknak megfelelően...”* Valójában a háborúból visszatért és az elcsatolt területekről menekült fiatalok számára igyekezett helyet szorítani az egyetemeken, mérsékelve a társadalmi feszültségeket. A szegényparasztságot a Nagyatádi Szabó István-féle földreform elfogadtatásával igyekezett megnyerni. 1921. április 14-én azonban – a nemrég boldoggá avatott – IV. Károly király visszatérési kísérlete miatt lemondott a miniszterelnökségről. Elvállalta viszont a Menekültügyi Hivatal, valamint a Társadalmi Egyesületek Szervezetének Központja elnöki tisztségét, és szívósan munkálkodott a trianoni katasztrófa menekültjeinek és az irányát vesztett civil társadalom egyesületi életének megerősítésén.

Közbeszédben ma alig esik szó a honi civil társadalom reformjában – a menekültek, a szegények és főként az ifjúság jobb helyzetbe hozásában, feladatokra ösztönzésében – játszott gondoskodó szerepvállalásáról. Teleki rendkívüli tudásával, széles körű nemzetközi és kormányzati tapasztalatával, kapcsolatával; erkölcsi és jellembeli szilárdsággal, elkötelezettséggel állt a keresztény-európai kultúrkör és a magyarság értékeit átörökíteni szándékozó nemzetnevelő program élére. Olyan társakat tudott maga mellé megnyerni, mint *Klebensberg Kunó* kultuszminiszter, a néprajzos *Gyórfy István*, a pedagógus *Karácsony Sándor*, a cserkész-pap *Sík Sándor*, a köztisztviselő *Magyary Zoltán*, a geográfus *Rónai András*, *Fodor Ferenc*, a külügyér *Szent-Iványi Domokos* és még sokan mások: a cserkészlet, a keresztény egyesületek, az Eötvös-kollégisták, a falukutató népi írók, a népfőiskolások és az elcsatolt területek magyar szellemi köreiből. A hat nyelven beszélő kiváló tudós, ahol szükségesnek tartotta és kérték, funkciót is vállalt. Így lett – az elhunyt Eötvös Loránd után, 1920-tól a haláláig –, a báró Eötvös József Collegium hű patrónusa, kurátora. A honi felsőoktatás fejlődését elősegítve, 1920-ban létrehozta, majd európai színvonalon működtette az egyetem Közgazdasági Karát. Az államigazgatás tudományos megalapozása érdekében szervezte meg 1924-ben a Szociográfiai Intézetet, 1926-ban pedig az Államtudományi Intézetet. Vállalta a főcserkész posztot, és éltette a magyar cserkészletet úgy, hogy 1933-ban a gödöllői világjamboree-n – velük együtt – országunk is nagy nemzetközi elismerést ért el a világ minden részéből érkezett 27 ezer fiatal előtt. A közéletben betöltött poszt-

jait, megbízásait, illetve az általa alapított vagy vezetett intézményeket a nemzetnevelés szolgálatába állította. A földrajztudós – munkatársai bevonásával – a tanszékén készítette el egyik legjelentősebb alkotását, „*A mérsékelt égövek mezőgazdasága*” című, nemzetgazdaságunkat is szolgáló térképes anyagát. 1927–1938 között az Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar képviselője a Parlament Felsőházában. Meghatározó szerepe volt a tudománypolitikában, a tudományszervezésben s munkatársai révén az egyetemi ifjúság mozgalmainak összefogásában is. Támogatta a falukutatókat, a Táj- és Népkutató Központ *földreformot* sürgető munkáit, s védte Kovács Imréék reformkiállítását a Károlyi Palotában. 1932-től az Országos Ösztöndíjtanácsnak, 1936-tól a külföldi Collegium Hungaricumok kuratóriumának, 1936–37-ben az Országos Közoktatási Tanácsnak az elnöke, 1937–38-ban a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem rektora volt. 1930-ban megkapta a *Corvin-láncot*, a kor legmagasabb tudományos-művészeti kitüntetését. Ő volt az európai gondolat, az európai együttműködés egyik hazai apostola. Paul Valéry javaslatára 1933 októberében Párizsban ő tartott előadást a Szellemi Együttműködés európai kongresszusán, majd 1934-ben „*Európáról és Magyarországról*” címmel jelent meg könyve. Amerikai előadókörútján rendkívül nagy rokonszenvvel, tetszéssel fogadták, s 1936-ban a Columbia Egyetem (USA) díszdoktorává avatta. Külföldi tudományos útjait, megbízásait igyekezett tanítványai és a haza javára is gyümölcsöztetni. A magyar diaszpóra képviselőinek kezdeményezésére – a külföldre menekült és száműzött magyarok összefogását, megmaradását szolgáló szervezetként – 1938-ban létrehozta a Magyarok Világszövetségét.

1939. február 16-án, másodszer is elvállalta a miniszterelnökséget, mert „bajban volt a haza”. A szellemi honvédelmet szem előtt tartva, a szélsőjobboldal visszaszorítását tűzte ki célul. Betiltotta a Magyar Nemzetiszocialista Pártot és a Hungarista mozgalmat. Igaz, hogy – német nyomásra – engedélyezte a Volksbund működését, és elfogadtatta a második zsidótörvényt, amely 20%-ban maximálta a szellemi szférában foglalkoztatható zsidók arányát. Ez utóbbiak nem a magyar joghagyományból következtek, hanem a nácizmus termékei voltak, s feltételei lehettek annak, hogy Teleki a békés területi revízió külpolitikáját folytathassa, az ország függetlenségét és háborús konfliktusokból való távolmaradását biztosítsa. Mindkét Bécsi döntés (1938. nov. 2., ill. 1940. aug. 30.) előkészítésében és meghozatalában aktívan vett részt, elősegítve a határok békés módosítását, az ország etnikai és a politikai határainak igazságosabbá, nemzetközileg is elfogadottá tételét. *A magyar nemzetiségpolitika* című 1940-ben írt könyve a magyar és az Európai Parlament képviselői számára ajánlott olvasmány! Szociálpolitikai intézkedéseivel sikerült megszilárdítania a belső rendet. 1939 júniusában Szeged választja országgyűlési képviselőjévé. 1939-ben visszacsatolták Kárpátalját, Teleki betérjesztette

az autonóm Kárpátaljai (Ruszin) Vajdaságról szóló törvénytervezetét. 1939 őszén megtiltotta magyar területen a német csapatok átvonulását, a német–lengyel háború után pedig befogadta a több mint százezer lengyel menekültet, köztük több száz katonatisztet és mintegy tízezer lengyel zsidót. Segítette a szovjetek által lerohant Finnország önvédelmi harcát is a Finnországi Magyar Légiónálállásával. 1940 januárjában a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Szakszervezeti Tanács nyilatkozatot adott ki Teleki politikájának támogatásáról. A német hadsereg látványos sikerei és a második bécsi döntés Magyarországot egyre inkább a németek mellé kényszerítette. A területi revízió folytatása, Észak-Erdély visszacsatolása fejében át kellett engedni a magyar területeken a Romániába tartó német csapatokat, és októberben Magyarország csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez. A belpolitikában a szegény néprétegek fölemelését célzó Országos Népi és Családvédelmi Alapról (ONCSA), valamint a földreformról készülő törvények, a visszatért régiók fejlesztése, etnikailag toleráns közigazgatásának kialakítása, a kolozsvári magyar Tudományegyetem felszerelése és újraindítása foglalkoztatta. Személyes példát mutatott azzal is, hogy a nemzet javára lemondott a visszacsatolt területeken lévő birtokairól. Halála a magyarság tragédiája. Nehéz időkben egy igaz (magyar zsidó) költő, Vas István is hozzá fordul, őt idézi a *Teleki Pál emlékezete* című versében:

*„...Ami soha nem volt, ami csak lehetne,
Ami nincs forgandó sorsának alávetve,
Ami fel-feltámad tisztultabb agyakban,
Az eladhatatlan, a meghódíthatatlan,
Ami még osztályé, párté soha nem lett,
Az a vágy, akarat, az a magyar nemzet
Akkor vele egy volt, s lángja benne égve
Vele együtt hullott a nemesebb éjbe,
A tisztább sötétből fel a fényre szállva,
A reményentúli remény magasába,
S hiába takarják hazug feledésbe,
Megnő minden évvel éltető emléke,
S ragyog tizenöt év vérpárás ködéből,
Teleki füstölgő revolvercsövéből. (1956. január)*

„A végső órában ő maga volt a nemzet. Az volt és marad, akit egy régibb kor a nemzet örlelkének nevez” – vallották sírjánál. Nem így gondolták azok, akik 2004-ben minden törvényes engedélyt és civil szándékot lábbal tiporva megakadályozták, hogy szülővárosában; egykori munkahelyén, Budavárban fölállítsuk Rieger

Tibor egész alakos bronzszobrát. Mára kihullottak az idő rostáján, de akkor még Teleki Pált s a nemzeti önérzetet támadó, – kirekesztő szándékú, SZDSZ-MSZP uralta – politikai erőknél, a liberál–bolsevik médiában heteken át sajkózott, keresztényellenes, demagóg érvrendszere, hazugsága hatott. Budapest Főváros Közgyűlése 204/2004 (II.26.) sz. határozata hatályon kívül helyezte valamennyi szakbizottsága korábbi pozitív döntését, 205/2004.(II.26.) sz. határozata pedig kitiltotta Teleki Pál szobrát a fővárosból. Ez ellen csak egy kis párt frakciója szavazott...

A Demszky-féle városvezetés február végi kitiltó akcióját követően, Balatonboglár város önkormányzatának március 15-i és a Teleki Pál Emlékbizottság március 16-i döntése új helyzetet teremtett. Kovács Miklós polgármesterrel és Szöllősi Ferenc plébánossal közös helyszíni szemlét tartottunk. Megállapodtunk, a lengyel–magyar szolidaritással készült Teleki-szobor felállításának helyszínéről, idejéről és a másorról. Ennek eredményeképp 2004. április 3-án, a tudós–államférfi halálának 63. évfordulóján – mintegy háromezer hazai és külhoni magyar és lengyel vendéggel – Teleki Pál egész alakos bronzszobrát Balatonbogláron, a templomdombon ünnepélyesen fölavattuk. Török Bálint C.E.T.-ben megjelent írása szerint *„megtörtént a demokratikus fordulat óta eltelt tíz egynehány év egyik legjelentősebb eseménye, Balatonbogláron helyére került Rieger Tibor nagyszerű alkotása.”*

Teleki Pál nevét és emlékét Varsóban utca idézi, Érden és Gödöllőn mellszobrot állítottak neki, a Bethlen Gábor Alapítvány Teleki Pál-érdeméremet alapított, amelyet a magyarság szolgálatában kiemelkedő teljesítményt nyújtó személyeknek és intézményeknek évente adományoznak. 2010. okt. 26-án, az Eötvös Collegium épületének centenáriuma alkalmából, Teleki Pál boglári szobrának makettjét avatták ott, az egykori kurátor (1920–1941) emlékére.

Budapest Főváros Közgyűlése és a Teleki Pál által alapított intézmények sora azonban talán az igaztalan és nemtelen támadások hatására nem akarja fölidézni Teleki Pál emlékezetét. *Nincsenek kis nemzetek, csak kishitűek, nincsenek kis emberek, csak kicsinyhitűek. (...) Becsületünk előbbrevaló a jólétiünknel. (...) Merjünk magyarok lenni!* – bátorította híveit. Ugye, ma nagyon is időszerű lenne tudatosítani a nemzetnevelő tudós államfő emberi példáját? Jó lenne ismerni őt mindnyájunknak, főleg azoknak, akik a nyomába lépnek. Akkor talán a budavári szoborállítás is könnyebben menne, mint a mai, részvétlen világban.